

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 34

Заснований в 1996 році

Рівне – 2006

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ:
Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.
Випуск 34. — Рівне: РДГУ, 2006. — 188 с.**

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики вищої і загальноосвітньої школи, теорії і методики виховання та розвитку учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №11 від 30.06.2006 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 5.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2006

8. Головин Б.Н. Основы культуры речи: Учебн. для вузов по спец. «Рус. яз. и лит.» – 2-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1988. – 320с.

Резюме. В данній статті описується констатуюча діагностика образноречевих умінь учеників начальних класов. Поняття "образноречевіе умения" надо понимать как умения употреблять в речи эпитеты, антонимы, синонимы, многозначимые слова, омонимы, метафоры, сравнения, фразеологизмы, смысловые оттенки имен прилагательных. Целью описаной диагностики есть определение уровня сформированности умений учеников оперировать самыми доступными для младших школьников средствами образности. Количественно-качественный анализ детских работ показал, что у учеников начальних классов есть все предпосылки для успешного формирования образной речи в текстотворении.

Ключевые слова: образная речь, образноречевіе умения, средства образности, синонимы, антонимы, омонимы, многозначимые слова, фразеологизмы, эпитеты, сравнения, метафоры.

Summary. In this article we described the diagnostics of figurative speech of junior pupils. The notion of "the skills of the figurative speech" is necessary to understand as skills to use the epithets, antonyms, synonyms, multiple-meaning words, homonyms, metaphors, comparisons, idioms, semantic tone of the names of the adjectives in pupils' speech. The purpose of diagnostics is the determination of the level of the junior pupil 'skills to manage the most available facilities to figurativeness. Quantitative-qualitative analyse of schoolchildren's work has shown that junior pupils have all premises for successful shaping figurative speech during the making texts.

Key words: figurative speech, facility to figurativeness, the synonyms, antonyms, homonyms, multiple Meaning words, idioms, epithets, comparisons, metaphors.

Одержано редакцією 10.03.2006.

УДК: 373. 31. 035. 6

Л.В. КРИЖАНСЬКА

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Резюме. Стаття висвітлює питання організації національно зорієнтованого навчально-виховного процесу в початкових класах. Автор обґрунтовує необхідність використання національних цінностей при формуванні національної свідомості молодших школярів, наголошує на ролі цінностей у формуванні «національного типу особистості», що є основним завданням національно зорієнтованого навчально-виховного процесу.

Ключові слова: національно зорієнтований навчально-виховний процес, національне виховання, національна свідомість, національні та загальнолюдські цінності.

Демократизація освіти, надання їй державно-національної спрямованості вимагають від педагогічної науки пошуку нових шляхів вдосконалення навчально-виховного процесу. У «Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти України» наголошується, що «ідеалом виховання на сучасному етапі є високоосвічена, професійно компетентна, всебічно розвинена особистість, наділена глибокою національною свідомістю й державницькою відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, тілесними, духовно-моральними й естетичними, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю...» [7,12].

У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» зазначено, що головною метою національного виховання є «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [4,15]. Отже, стрижнем освітньої системи стає національна ідея, а сам навчально-виховний процес стає національно зорієнтованим.

Зміст освіти, форми і методи навчання і виховання в школі мають будуватися на засадах гуманізму, з урахуванням багатовікової історії народу, на основі його національно-культурних особливостей і традицій, збагачених ідеалами та нормами загальнолюдських цінностей.

Навчання – це процес, за допомогою якого здійснюється передача суспільно-історичного досвіду: організації формування знань, умінь, навичок. В оволодінні знаннями з основ наук виокремлюють їх подвійне призначення: по-перше, кожний окремий предмет і всі предмети в цілому необхідні школяру як умова його гармонійного розвитку; по-друге, той чи інший предмет необхідні учневі як джерело розвитку його індивідуальних нахилів, здібностей, формування покликання, професійної орієнтації. Але обидва призначення мають розглядатися в тісному взаємозв'язку крізь призму виховання освіченого національно свідомого громадянина. Тобто, навчання є найважливішою складовою частиною виховання, яка, в свою чергу, є поняттям значно ширшим, більш об'ємним, що становить розвиток особистості, її навчання і освіту.

Кожен народ має історично обумовлену систему виховання, яка покликана духовно відтворювати націю в кожному поколінні, зберігати її у віках, примножувати її культурно-історичні, національно-духовні надбання. Українська держава створює найсприятливіші політичні, психологічні та інші реальні умови для вільного розвитку мови, культури, духовності, традицій, звичаїв. Провідні ідеї, закономірності, перспективні тенденції

національно зорієнтованого освітнього процесу закладені у вітчизняній педагогіці, народній виховній мудрості й науково-педагогічній спадщині К.Ушинського, П.Юркевича, Б.Грінченка, М.Драгоманова, І.Огієнка, С.Русової, Г.Ващенко, І.Франка, В.Сухомлинського та ін. Не залишають поза увагою це питання і сучасні вчені: І.Бех, О.Вишневський, П.Ігнатенко, Н.Косарева, М.Красовицький, В.Кузь, Н.Острроверхова, В.Поплужний, Ю.Руденко, З.Сергійчук, М.Стельмахович, О.Савченко, А.Фасоля.

Та як засвідчив аналіз літератури педагогічного спрямування, проблема поєднання навчання та національного виховання в єдиний національно зорієнтований освітній процес залишається недостатньо розв'язаною. А це питання на сучасному етапі розвитку Української держави, з огляду на процитовані вище освітні програмні документи, є надзвичайно актуальним. Об'єднувачими факторами навчання та національного виховання у початкових класах, на нашу думку, мають виступити національні цінності, українознавчий матеріал, досягнення педагогічної методології в галузі інтеграції навчальних дисциплін, новітні форми організації навчально-виховного процесу.

Метою нашої статті є з'ясування особливостей організації національно зорієнтованого навчально-виховного процесу в початковій школі та місця в ньому національних цінностей. Згідно із сформульованою метою нашим завданням є: здійснити теоретичний аналіз сутності національно зорієнтованого навчально-виховного процесу; з'ясувати, яке місце в ньому посідають національні цінності, визначити психолого-педагогічні умови, які сприятимуть підвищенню ефективності національно зорієнтованого навчально-виховного процесу.

Організація національно зорієнтованого навчально-виховного процесу найбільш відповідає потребам відродження України, адже він сприятиме формуванню основних компонентів духовного світу особистості, національної психології, мислення, національного характеру і темпераменту, народної моралі і етики, народної естетики, правосвідомості, національної свідомості та самосвідомості. Тобто національне виховання і навчання з використанням кращих надбань етнопедагогіки стає фундаментом всього навчально-виховного процесу сучасної української школи, бо саме вона має найбільші можливості відродити споконвічні якості національного характеру – щирість, працьовитість, щедрість, доброту, почуття справедливості, милосердя, доброзичливість, любов до рідної землі, гуманність. Слід зазначити, що система цілісного національно зорієнтованого навчально-виховного процесу покликана спонукати учнів до духовного пошуку – повсякденно відкривати для себе те, що український народ створив у ході свого розвитку. Проте цей процес не повинен зводитись лише до механічної передачі старшими молодшому поколінню того, що вироблено історією, а мусить спрямовуватись на засвоєння і примноження національних традицій, культури, цінностей – усього історичного надбання стосовно нових умов.

Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного (громадянського) виховання. Воно має забезпечувати етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їхньої соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях ментальність народу, увінчує в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй світу.

Основою національної системи виховання є народна філософія, яка пронизує всі сфери історичної діяльності народу. Саме на основі народної філософії зароджувалися і поставали національні звичаї, традиції, обряди. Пізнаючи філософські надбання українського народу, можна переконатися, що наші предки організовували свою життєдіяльність у відповідності з такими ідеями: світ безкінечний і незмірний, життя швидкоплинне і мінливе, людина – вінець творіння, але природа – її матір, свобода – найбільша цінність для людини, кожен, живучи серед людей, має шанувати їх думку, кожен має жити по правді. Народна філософія утверджує культ Людини, Дитини, Природи, Землі. Згустки народної філософії відображено у народній міфології, символіці, календарно-сімейній обрядовості, у фольклорі. Народна філософія – це філософія добра, краси, правди, справедливості, миру, дружби і любові.

Історичне покликання національної системи виховання – формування у кожного громадянина національного світогляду, його народно-філософської основи.

«Національне виховання створює умови для найповнішого врахування природних задатків, формування національного складу психіки, національного характеру, способу мислення і відчуження дітей. Отже, йдеться про систематичне й цілеспрямоване виховання національної свідомості та самосвідомості, формування національного типу особистості, що забезпечує духовну єдність поколінь, наступність національної культури й безсмертя нації» [5,658].

Автори видання визначають ядром національного виховання духовно-моральні цінності (як загальнолюдські, так і національні), які знаходять своє відображення в знаннях про світ та національну духовну і матеріальну культуру.

Цінності не первинні, вони похідні від співвідношення світу і людини, вони виражають те, що є у світі і те, що створює людина у процесі історії, що є значущим для людини. Цінностями є те, що отримує статус загальної суспільної значущості, ними може бути будь-яке матеріальне чи ідеальне явище, яке має таке значення, заради якого індивід витрачає в тій чи іншій мірі свої зусилля, своє життя. Тому цінності виконують роль регулятора в діяльності людини, формують структуру особистості, оскільки є внутрішньо, емоційно засвоєними індивідом орієнтирами його діяльності, і повинні сприйматися ним як власна духовна

інтенція.

Визначено, що цінності – це багатомірне, складно-цілісне утворення, яке відображає специфічну сферу відношень суб'єкта і об'єкта, осмислених з точки зору цілей, інтересів і потреб індивіда, а також відображає об'єктивний характер значущості суб'єкта для об'єкта і об'єкта для суб'єкта і передбачає креативне відтворення суб'єктом ціннісних якостей об'єкта.

Вище сформульоване визначення відображає філософську сторону поняття «цінності» і не суперечить трактуванню цінностей в педагогіці, яка визначає цінності як специфічну функцію свідомості людини, що являє собою основу людської діяльності і відображає зміст цілі, ідеали, норми, співвіднесені з конкретною історичною і соціокультурною ситуацією.

Механізмом формування національних цінностей виступає національна культура та її складові: мова, традиції, звичаї, обряди, фольклор, мистецтво, етикет, побут, окремі особистості – національні символи, які виконують подвійну роль: з одного боку самі виступають національними цінностями, а з другого – є механізмом їх формування. Функціонування національних цінностей пов'язане зі світоглядом, національним самоусвідомленням та самосвідомістю, національним характером та самою духовністю народу. Всі компоненти духовності українського народу, як і його духовної культури, становлять національні цінності, які є серцевиною освіти й виховання. «Матеріальні та духовні надбання пізнаються, шануються і примножуються працею рук, зусиллями мозку і енергією серця, теплотою і багатством душі кожного вихованця – господаря своєї долі, всієї країни, діяча історії і культури рідного народу»[11,108].

Усвідомлення національних цінностей стосується формування національних особливостей, що разом переростає у національну визначеність. А формування національних особливостей стосується сталого перебування індивіда у певному національному середовищі, де існує система національних традицій, звичаїв, норм та оцінок, яка виступає керуючим елементом мотивації поведінки індивіда, здійснює вплив на його міжособистісні відносини, уподобання, погляди. Засвоєні особистістю ці особливості формують її національну визначеність, національну належність.

Національна належність являє собою сполучення об'єктивно-соціальної залежності особистості від спільноти і суб'єктивного відношення до неї, яке становить соціально-психологічну сполучну ланку для індивіда до умов національного способу життя, культури, традицій, що знаходить своє відображення у внутрішньо-особистісній структурі національних зв'язків, які виражаються не тільки у національній визначеності, а й у національній самосвідомості.

Національна самосвідомість складається з уявлення і усвідомлення себе як одиниці нації, що є відмінною від всіх інших націй. Таке усвідомлення виявляється у співвідношенні свого статусу, своїх уявлень і цінностей з цінностями нації, вимогами і особливостями свого національного середовища. Національна самосвідомість, виконуючи такі функції, як: адаптивну, захисну, пізнавальну, самоконтролю і відповідальності, є важливим аксіологічним механізмом. Крім того, варто зазначити, що національна самосвідомість містить у собі дві компоненти: когнітивну та емоційну. Когнітивна компонента репрезентована історичною пам'яттю, що виражається у знаннях та уявленнях людини про історичне минуле, відповідно, національних героїв, відомих діячів, фольклорні джерела, обряди, звичаї, традиції та виражається у знаннях індивіда про його походження, дитинство, тобто про все те, що нерозривно пов'язане з особистісним «Я».

Емоційна компонента репрезентована національними почуттями, які відображають відношення до своєї національної належності, до інтересів своєї національної спільноти, а також інших націй. Національні почуття каталізують патріотичну спрямованість народу, сприяють формуванню національної гідності. Саме ці національні почуття і є базисом для створення національних цінностей самим народом. А національні цінності, в свою чергу, формуються у результаті усвідомлення нацією своїх потреб у відповідності до предметів навколишнього світу, тобто, в результаті ціннісного відношення, яке реалізується в акті оцінки. Національні цінності відображають дійсність, яка є притаманною конкретній нації і в якій виражається не тільки духовність, перейнята від предків, а й сучасність нації – ця органічна сполука минулого і сучасності є суттєвим визначальним чинником існування національних цінностей, які покликані виконувати світоглядну, гносеологічну, регулятивно-поведінкову, оціночно-дійову, інтегративну та комунікативну функції.

Національна визначеність особистості прямопропорційно залежить від того, наскільки вона знаходиться під впливом національної своєрідності, наскільки глибоко вона «поринула» у національне буття, тобто, наскільки національні фактори включені у процес соціалізації певної особистості. Національно-психічні особливості, трансформуючись, по системах передачі досвіду між поколіннями, засвоюються у процесі соціалізації особистості і стають структурними компонентами світогляду, в єдності з якими і створюється національний характер.

Отже, світогляд – «є тією базовою основою культури, яка об'єднує у свідомості всі знання про світ і людину, визначає пріоритет тих чи інших цінностей, як матеріальних, так і духовних, а отже, і діяльність всіх людей» [9,10-11].

В єдності зі світоглядом виступає національний характер, на існування якого звертав свою увагу К.Гельвецій. Він зазначав, що «кожна нація має свій осібний спосіб бачити і почувати, що становить її характер», крім того, в «кожній країні є певне число речей, що їх виховання всім однаково показує – це однастайне враження від цих речей і творить у громадян ту подібність понять і почуттів, які дають назву

національному духу і характеру» [3,171].

Д.С.Ліхачов визначає національний характер як «індивідуальні особливості народів, які утворюють специфічні поєднання спільних для всіх народів властивостей» [8,20].

Національною цінністю, до якої долучається кожна дитина від народження, є мова. «Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей своїх тільки рідною мовою», – закликав І.Огієнко [10,39]. Авжеж, з розумінням мови індивід пізнає себе і світ, формує своє ставлення до оточення. Саме мова обумовлює національну специфіку, бо в ній закладені «культурні гени». Через мову відбувається засвоєння культури і передача духовних цінностей, тому що вона несе «найбільше духовних цінностей» (І.Огієнко), а значить, національний характер, менталітет. Національний ідеал та національна ідея теж не існують без мови.

Кожному народу притаманна національна картина світобачення, яка репрезентується як система символів, що існують у просторі тієї природно-історичної дійсності, у царині якої вони народжуються. У кожного народу також на основі культурного підґрунтя за допомогою мови формується і есплікується мовна картина світу, яка являє собою історично складені у ході практичного освоєння навколишнього середовища уявлення людини про світ, її місце і роль у ньому, про її досвід, що є зафіксованим у живій мові, у вигляді словесних форм, зворотів, різноманітних символів, образів, фольклору.

Г.Ващенко наголошував: «Різниця між мовами полягає не тільки в різниці звукового складу, а й у різниці внутрішнього змісту слів і речень. Змінити мову – це означає певною мірою змінити свій світогляд і світовідчуження» [1,29]. Мова, яка сама по собі є соціокультурною цінністю нації, в свою чергу, сприяє створенню національних цінностей і допомагає зрозуміти їх.

Взагалі, все те, чому народ надає статусу вартості тісно пов'язане з його історичною долею і витікає з особливостей національного характеру. Тому, на сучасному етапі важливо відзначити те, що веде націю у світ для показу національної сутності, розкриття всього того найкращого, що закладено в ній, для її розвитку та збагачення, а не до самоізоляції. Вчені-дослідники українського національного характеру Грінченко Б., Драгоманов М., Донцов Д., Духнович О., Куліш П., Винниченко І., Ващенко В., Огієнко І., Онацький Є., Кульчицький О., Цимбалістий Б., Янів В., Ярема Я., Шлемкевич М. виділяли саме такі риси українців: зосередженість особи на фактах і проблемах особистісно-індивідуального світу; сентиментальність, чуттєвість, естетизм, культуротворчість; «кордоцентричність», перевага чуттєвого, емоційного над інтелектуальним; «антеїзм» – поклоніння природі-матері, любов до землі-годувальниці; духовна за своїм змістом релігійність; демократичність мислення, прагнення до особистої свободи, але без належного прагнення до державності.

Саме цю рису виокремила О.Забужко, підкреслюючи, що на певному історичному витку наша нація випала з європейської історії, не вберігши державності. Таким чином, філософія національної ідеї обернулася на філософію національної поразки, головне питання «Хто ми?» з гносеологічної площини змістилося в аксіологічну площину «Чим ми гірші за інших?» [6,9].

Дослідники українського національного характеру не тільки констатували наявність певних рис, але й критично їх аналізуючи, зауважували, що зі змінами в житті суспільства необхідно прагнути до вдосконалення національного характеру, виховуючи вміння самостійно приймати рішення; відповідальність за власні вчинки; риси екстравертної, господарчої експансивності; привчати до щоденної копійки праці, яка ґрунтуватиметься не на спалаху емоцій, а на тривалих вольових зусиллях; подолання рис егоцентризму та індивідуалізму, прищеплення нахилів до об'єднання зусиль задля досягнення спільної мети.

Після екскурсу в ментальну площину українців стає зрозумілим перелік національних цінностей, запропонований О.Вишневським: «українська ідея, що втілює в собі прагнення до державності та соборності, патріотизм і готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани і гідності, історична пам'ять, пошана до державних символів та до Гімну України, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, пошана до Конституції і до обраних демократично владних чинників, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави та прагнення побудови справедливого державного устрою, протидія антиукраїнській ідеології, прагнення до розвитку духовного життя українців, дбайливе ставлення до багатств рідної природи, зміцнення здоров'я громадян України» [2,113].

Отже, за поданою вище класифікацією найбільшою цінністю виступає національна ідея. А проти цього важко будь-що заперечити, оскільки взагалі ідея виконує ціннісну роль у житті людини, на що звертав увагу ще український філософ «серця» П.Юркевич. Він стверджував, що «ідея наповнює божественним смислом існування людини, вона дарує людині здатність творити безсмертя і вічне» [13,27-28].

Умовою формування національної визначеності вважається опанування людиною системи цінностей національної культури своєї спільноти, активна її самодіяльність у сфері життєдіяльності. Усвідомлення себе частиною своєї національної спільноти включено в самосвідомість як специфічно орієнтоване усвідомлення національного світу, вибіркового ставлення до його складових.

Загальноосвітня школа першого ступеня виконує роль фундаменту, на якому будується вся система національного виховання школярів. Формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається в цей період навчання і виховання, сприяє в подальшому успіху формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті у початковій школі особистісні якості, а також знання, вміння і навички не тільки забезпечують основу навчання і виховання підлітків, а й значною мірою визначають якості практичної і громадської діяльності дорослої людини.

Мета виховання національної свідомості у молодших школярів – прищепити, оживити і відродити в душі та генетичній пам'яті животворне коріння звичаїв нашого народу, донести до кожного учня (а через нього і в сім'ю та родину) розуміння того, що ми не просто українці, ми – нація, ми – народ зі своєю багатовіковою історією, культурою, мовою, звичаями; викликати у молодшого школяра потребу в усвідомленні себе як частинки своєї нації.

Психологічна схема формування смислових структур національної свідомості характеризується переходом від почуттєвого ступеня пізнання до абстрактного мислення, переходом від відображення навколишнього світу у формі відчуттів, сприйняття і уявлень до відображення його у поняттях. Таким чином, процес формування національної свідомості особистості у молодших школярів найперше проходить крізь узагальнення дитячих спостережень, особистих вражень та переживань, вже сформованих, набутих знань, тобто на основі первинного матеріалу проходить становлення моральних уявлень і понять. Спочатку дитина отримує загальне смислове задоволення від прослуханої казки, пісні, а вже потім усвідомлює красу національного фольклору. Тому тлумачення нових понять потребує попереднього накопичення у молодших школярів особистих спостережень, фактів, наочно-чуттєвих образних уявлень. Формування національної свідомості молодшого школяра ґрунтується саме на перетворенні цих накопичених уявлень у поняття.

Сам механізм формування національної свідомості у молодшого школяра виглядає так. На основі особистої практики у дитини здійснюється узагальнююча діяльність свідомості, переробка даних чуттєвого пізнання. Дитина багато що у своєму досвіді порівнює, зіставляє різні явища морально-духовного життя і поступово, відвертаючись від випадкового, другорядного, виділяє в цих явищах загальне, істотне, основне. Між уявленнями та поняттями немає чіткого бар'єра, навпаки, існує дуже тісний взаємозв'язок, постійний взаємоперехід. Уявлення, стаючи все більш узагальненими, набувають якості понять. Таким чином, формування найбільш широких та загальних понять передбачає конкретизацію їх в елементах, зокрема, це відбувається на основі безпосереднього сприйняття етносфери, в кожному явищі якої широке поняття знаходить свій прояв і відображається свідомістю. Відбувається процес накопичення фактів, які сприяють побудові запасу образних уявлень. У подальшому чуттєвий рівень пізнання через сприйняття та уявлення закінчується формуванням національної самосвідомості.

Рушійною силою механізму формування національної самосвідомості є активізація та розвиток пізнавальної діяльності. А основою активізації є розвиток інтересів та формування мотиваційної діяльності, які можна здійснювати через ознайомлення учнів з особливостями нації, до якої вони належать, привернення уваги до її позитивних рис, до вивчення особливостей її існування та діяльності, історичних успіхів та невдач, визначення місця нації серед інших народів та виховання уміння долати труднощі.

Якщо предметом уваги дитини стає національне, рідне, а педагог спонукає дитину поставитись до нього прихильно, то це є нормальний шлях для формування національної свідомості. Вчитель-класовод повинен подбати, щоб дитина якнайчастіше стикалася з національними цінностями і щоб сам він не був байдужим до них. У цьому плані надзвичайно важливий довірливий діалог, у якому і вчитель, і учень змогли б відкрито висловити свої міркування та сумніви, поділитись наболілим і порадитись. Прості та щирі слова педагога, на перший погляд, можуть бути навіть далекими від національного питання і патріотизму. Наприклад, наставник може звернути увагу дітей на красу вкритого інеєм дерева, чи вміло почне діалог про людські стосунки, або ж зупиниться на дотепній українській приказці, захопить влучним порівнянням...Багатьма стежками йтиме вихователь з дітьми. Аж поки ці стежки, поступово зливаючись, не виведуть дітей на одну-єдину дорогу – національної самосвідомості і свідомого патріотизму. Павло Тичина говорив: «...образ Батьківщини теоретично не створиш, образ Батьківщини схематично не побудуєш, образ Батьківщини, не відчувши глибоко, не проспіваш, у серці не знайдеш. Щоб створити глибинний образ Батьківщини – нам треба самим бути глибинними» [12,327-328].

З національними цінностями дитина зустрічається в сім'ї та школі. У навчальному закладі цей процес торує двома напрямками: через навчальні предмети і вдало організовану позанавчальну виховну роботу. Особливо великий потенціал у цьому плані мають гуманітарні та природничі дисципліни.

Уроки рідної української мови та читання маємо розглядати і як предмет та засіб, і як суб'єкт та об'єкт національного виховання, оскільки молодшого школяра необхідно виховувати рідним українським словом, а все інше – вправи, звички, праця – наслідки цього виховання. У розумовій праці на цих уроках необхідно вчити молодших школярів мислити, розвивати зв'язне мовлення, збагачувати словниковий запас, постійно знаходячи при цьому найрізноманітніші відтінки і грані рідного слова. А для цього можна й покинути тісні класні приміщення і вийти з дітьми на природу, оскільки кожне слово, яке входить до словникового запасу дитини має пов'язуватись з конкретним образом, уявленням, почуттям, яке воно передає. Тоді діти відчують те тепло, і ласку серця, що вклав народ у значення кожного слова.

Осягнення відтінків рідного українського слова є водночас і підготовкою до сприймання художніх творів. Слухання, читання і обговорення творів українських письменників обов'язково спонукає дітей пильніше приглядатися до навколишнього середовища й утверджуватися у власній думці стосовно того, що вони чують, бачать, дізнаються з книжок. Безсумнівно, що на уроках читання молодші школярі мають вивчати твори класиків української літератури (Т.Шевченка, Л. Українки, П. Мирного, І.Франка, М.Коцюбинського і т.д.), бо вони характеризують певну історичну епоху, а різноплановість художніх образів у літературних творах виступає як засіб виховання етнічного українця через осмислення морально-етичного ідеалу.

Уроки природознавства найкраще сприймаються дітьми, коли вони проходять на свіжому повітрі, коли в учнів є можливість безпосередньо спостерігати за об'єктами чи явищами, про які йдеться. Доцільним також є використання прикмет народного прогностика, які спонукатимуть учнів більш прискіпливо вдивлятися в навколишній світ, а розповіді вчителя про народні вірування та легенди, пов'язані з об'єктами природи пробудять інтерес до предмета вивчення. Краса природи рідного краю, де в органічній єдності зливається образ, емоція, слово, є джерелом любові до України, до свого народу.

Отже, умовою підвищення ефективності формування національної свідомості у початковій ланці школи є встановлення більш тісних міжпредметних зв'язків та поєднання навчання і виховання за допомогою українознавчих матеріалів на основі календарно-обрядового циклу та тематичного планування з природничих та гуманітарних дисциплін. Такі заходи сприятимуть здійсненню цілісного впливу на свідомість, почуття і діяльність дитини.

Для виховання у молодших школярів національної самосвідомості доцільно використовувати адекватні методи та методичні прийоми, які відповідають конкретним умовам (віковим і психологічним особливостям учнів, рівню їхніх знань, матеріальній базі школи тощо): розповіді, бесіди, відвідування виставок, музеїв, майстерень народних умільців, зустрічі з майстрами народної творчості; демонстрація образотворчого народного мистецтва, перегляд діафільмів, відео та кінофільмів; читання літератури на історичну, географічну та біографічну (біографії видатних постатей нації, діячів науки, культури та мистецтва) тематику, українських народних казок, легенд, переказів, дум; виготовлення альбомів та художніх монтажів, створення макетів та виробів з природних матеріалів; участь у народних іграх, забавах, обрядах, конкурсах, олімпіадах, розучування народних пісень інсценізування національних літературних творів, проведення ранків та спортивних змагань. При цьому необхідно пам'ятати, що процес оволодіння системою знань про свій народ, свою націю, її історію та культуру не повинен носити епізодичний характер, а має втілюватися у життя через інтеграцію в цілісну систему навчання та виховання початкової ланки школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – Вид. перше. – К.: Українська Видавнича Спілка, 1997.
2. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій. / За ред. О.Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001.
3. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання. – Партвидав Пролетар, 1932.
4. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». – К.: Радуга, 1994 – 61с.
5. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії. / Відп. ред. Ю.І.Римаренко, І.Ф.Курас. – Київ, 1993.
6. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.: Основи, 1993.
7. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти. // Зб. Міносвіти. – 1996. – №13.
8. Лихачев Д.С. О национальном характере русских. // Вопросы философии. – 1990. – №4.
9. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: Навч. пос. – К.: Центр Магістр S Творчої спілки вчителів України, 1996.
10. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. – Факс. вид. – К.: АТ Обереги, 1994.
11. Основи національного виховання. Концептуальні положення. / За ред. В.Г.Кузя. Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчук. – Київ: ІВЦ Київ, 1993.
12. Тичина П.Г. Зібрання творів: У 12т.: Т.8.Кн.1: Статті, рецензії, доповіді, виступи. – К.: Наук.думка, 1986.
13. Юркевич П.Д. Философские произведения. – М.: Правда, 1990.

Резюме. *Статья освещает вопрос организации национально ориентированного учебно-воспитательного процесса в начальных классах. Автор обосновывает необходимость использования национальных ценностей в ходе формирования национального сознания младших школьников. Акцентирует внимание на роли ценностей при формировании «национального типа личности», что является основной задачей национально ориентированного учебно-воспитательного процесса.*

Ключевые слова: *национально ориентированный учебно-воспитательный процесс, национальное воспитание, национальное сознание, национальные и общечеловеческие ценности.*

Summary. *The article deals with the issue of organization of nationally oriented elementary-school educational process. The authress admits that it is necessary to use national values during the process of national consciousness forming in primary school. She underlines the role of values in forming of «national type of consciousness» which is the basic task of nationally oriented educational process.*

Key words: *nationally oriented educational, national consciousness, national and universal human.*

Одержано редакцією 29.03.2006.

УДК: 373. 3. 18

А.В.ЛОПУХІВСЬКА

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ І КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Резюме. *У статті розглядається сутність процесу соціалізації особистості, формування*

ЗМІСТ

<i>Хом'як І.М.</i> Аналіз експериментального навчання української орфографії	3
<i>Парасюк І.А.</i> Морально-етичні засади «Руської трійці»	8
<i>Слободян М.Б.</i> Педагогічне новаторство Волинської гімназії та його вплив на організацію навчально-виховного процесу Кременецького ліцею ХХ ст.	11
<i>Кравченко Т.В.</i> Сімейна модель соціалізації особистості в сучасних умовах	14
<i>Повалій Л.В.</i> Особливості виховання підлітків в різних типах неповної сім'ї	16
<i>Тимошук Н.С.</i> Духовно-моральне становлення молоді в умовах особистісно орієнтованого виховання	19
<i>Хримова О.Л.</i> Дослідження вихованості і особистісного розвитку підлітка з проблемної сім'ї	22
<i>Хролець О.І.</i> Дитинство як предмет психолого-педагогічного вивчення	26
<i>Янциур Л.А.</i> Розвиток у дошкільників інтересу до творів образотворчого мистецтва	29
<i>Стаднік Н.В.</i> Мотивація відповідальності у дітей шестирічного віку	34
<i>Коренева І.М.</i> Використання міжпредметних зв'язків у процесі розвитку спостережливості молодших школярів	36
<i>Іванова Л.І.</i> Визначення рівня літературної компетентності молодшого школяра	39
<i>Сіранчук Н.М.</i> Діагностика образномовленнєвих вмінь учнів початкових класів	43
<i>Крижанська Л.В.</i> Національні цінності в початковій школі при організації національно зорієнтованого навчально-виховного процесу	48
<i>Лопухівська А.В.</i> Формування соціальної і комунікативної активності учнів сільської школи	53
<i>Барсукова Л.М.</i> Втілення теоретичних засад історико-краєзнавчої пошукової роботи учнів в практику навчально-виховної діяльності сучасної загальноосвітньої школи	55
<i>Комарницька В.Л.</i> Концептуальні засади формування громадянської свідомості старшокласників	59
<i>Дмитрів О.В.</i> Використання методу ситуативного навчання на уроках англійської мови у загальноосвітніх школах.	64
<i>Трофімчук В.М.</i> Організаційні форми та методи художньо-конструкторської діяльності старшокласників	67
<i>Грицай Н.Б.</i> Формування пізнавальної активності учнів під час позакласних екскурсій у природу	72
<i>Ганчин Л.В.</i> Особливості навчання усного мовлення у духовних семінаріях	78
<i>Головань Т.М.</i> Дитячі притулки в Криму у II половині XIX століття	82
<i>Коваль В.В.</i> Моральне виховання неповнолітніх у пенітенціарних установах як один з основних стратегічних напрямів підготовки їх до соціальної адаптації в суспільстві	86
<i>Потапчук Т.В.</i> Пісня як засіб виховання дітей	91
<i>Димченко С.С.</i> Педагогічні погляди та диригентська майстерність Андрія Бобиря	94
<i>Устенко К.О.</i> Оперно-хорова творчість М.В.Лисенка як засіб формування музично-естетичного мислення студентів	97
<i>Мельничук С.Ф.</i> Виконавське мистецтво і супроводжуючий його психологічний фактор – сценічне хвилювання	101
<i>Дем'яненко І.О.</i> Формування в учнів музичних шкіл навичок саморегуляції та контролю м'язового тону під час гри на гітарі	104
<i>Янциур М.С.</i> Індивідуальні навчально-дослідні завдання з професійної орієнтації при підготовці майбутніх вчителів трудового навчання	107
<i>Безкоровайна О.В.</i> Виховання духовної культури особистості студента засобами соціально-ціннісної діяльності	109
<i>Костюк Л.К.</i> Специфіка викладання навчальної дисципліни «Культурологія» в умовах інтеграції освітніх систем вищої школи України у європейський простір	115

Никон О.К. Організація самостійної роботи студентів з дисципліни „Основний музичний інструмент” в умовах кредитно-модульного навчання	120
Яковенко Л.П., Шипунова Н.О. Виховання музичного мислення студентів у процесі естетичної оціночної діяльності	123
Ульяновська Л.П. Вокальне виховання в учбовому хоровому колективі: спроба створення сучасної концепції	127
Цапун Р.В. Методи вивчення народного співу в студентському фольклорному колективі	129
Рабченко Т.С., Демченко В.В. Моніторинг як діагностична технологія виявлення готовності випускників вищих навчальних закладів до роботи з обдарованими дітьми.	132
Озерянська А.П. Загальна характеристика розвитку методики викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах України (60-ті роки ХХ століття)	137
Терещук М.А. Музично-драматична діяльність, як засіб удосконалення навчально-виховного процесу на факультеті іноземної філології	140
Літвінчук С.Б. Формування технічного мислення студентів у процесі розв’язання продуктивно-технічних завдань із загальнотехнічних дисциплін	143
Самчук С.А. Художня інтерпретація музичного твору	146
Лукач О.М. До проблеми економічної соціалізації особистості в сучасних умовах	150
Колбіна Т.В. Шляхи оновлення змісту формування міжкультурної комунікації студентів економічного профілю в педагогічній системі вищого навчального закладу	152
Бондарчук А.А. Виховання у студентської молоді етики сімейних взаємин	155
Дучинський С.В. Теоретичні аспекти вокально-хорової виконавської діяльності	158
Пелячик І.Ф., Крижановська Т.І. Історичні аспекти проблеми творчого розвитку особистості засобами музичного мистецтва	160
Кирда А.Г. Визначення провідних тенденцій формування цілей освіти в розвинених країнах	164
Свердлова Т.Г. Формування в дітей комунікативних навичок і навичок спільної діяльності за допомогою японського досвіду групового виховання дошкільників	167
Заблоцька Л.М. Структура та зміст навчального процесу в початкових школах Великої Британії	172
Шимків І.В. Проблема оцінювання знань і моніторингу якості освіти в нормативних документах об’єднаної Німеччини	176
Каур О.С. Тенденції та пріоритети морально-етичного виховання підлітків у Франції	180
Григорчук І.С. Формування духовності в контексті християнської моральної свідомості.....	182
Відомості про авторів	185

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 34

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 10.06.2006 р. Підписано до друку 30.06.2006 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 28,24. Обл. вид. арк. 28,67. Замовлення № 19/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

**О – 59 ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В
ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського
державного гуманітарного університету. Випуск 34. — Рівне: РДГУ, 2006. — 188 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 5.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики вищої і загальноосвітньої школи, теорії і методики виховання та розвитку учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20